

СВЕТЛОЗАР ЕЛДЪРОВ, АНТОАНЕТА БАЛЧЕВА

Институт за балканистика с Център по тракология

✉ sveldarov@abv.bg ✉ ani.balcheva@yahoo.com

**ИЗСЛЕДВАНИЯТА НА БЪЛГАРО-ХЪРВАТСКИТЕ ВРЪЗКИ
ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ В ИНСТИТУТА ЗА БАЛКАНИСТИКА
С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ –
БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ**

Анотация

В статията се прави равностойна на резултатите от 20-годишното научно сътрудничество на Института по балканистика с два от институтите към Хърватската академия на науките и изкуствата – Отделението за исторически науки към Института за исторически и обществени науки и Института за хърватска литература, театър и музика. Особено внимание е отделено на научната проблематика и научната продукция на двата българо-хърватски проекта, развивани в ИБЦТ, които едновременно с историческия и политологичен анализ предлагат и проучването на културологичната, литературноисторическа, респективно филологическа проблематика, съпътстваща многостранното осветляване на българо-хърватските отношения през вековете. Авторите отдават дължимото на доайена в развитието на това двустранно научно сътрудничество – доц. д-р Румяна Божилова, благодарение на която още от началото на 80-те години на ХХ в. се поставят основите на задълбочени изследвания, установяват се контакти с хърватски колеги, създали възможност в ИБЦТ да се роди и развие една съвременна школа по хърватистика, чиито плодове са изложени в текста. Представените 11 сборника от съвместните научни конференции, съдържащи 226 студии и статии с общ обем от над 3800 страници, са своеобразна енциклопедия на политическите, културните и стопанските взаимоотношения между двата народа. Проследена е авторската библиография на учените от ИБЦТ, участващи в двата българо-хърватски проекта с 12 монографии, 173 студии и статии, 17 превода и редица други публикации. Тези научни резултати, както и съпътстващите ги през годините изложби, концерти, публични беседи и медийни изяви, са съставна част от натрупания преподавателски и изследователски опит, както и заявка за бъдещи научни трудове и изяви в оформянето на историческата и културната летопис на двете страни.

Ключови думи: хърватистика, Институт по балканистика, българо-хърватски проекти, традиции и приемственост

На фона на традиционните представи за миналото на балканските народи, стигматизирани с метафората за „барутния погреб“ и помраче-

ни от войни и противоречия, всяка проява на добросъседство, взаимност и солидарност добива особена сила и значение. Сред тях най-ярко и красиво се открояват историческите връзки между българи и хървати. Наистина, и те започват с някои погранични сблъсъци и дори с една „истинска“ война – през 927 г. Войските на хърватския крал Томислав надделяват над дружините на българския цар Симеон. Тази първа българо-хърватска война обаче остава и последна. През следващите единадесет столетия връзките между двата народа се развиват в руслото на политически, стопански и културни взаимоотношения, които са уникални не само за Балканите, но и за цяла Европа, и биха правили чест на европейската история, ако се познаваха в тяхната цялост и многообразие. Учените от Института за балканистика с Център по тракология (ИБЦТ) при Българската академия на науките (БАН) и техните колеги от институтите на Хърватската академия на науките и изкуствата (ХАНИ), които се занимават с тези проблеми, са си поставили за цел да служат именно на тази мисия – да допълват целостта и да разширяват многообразието на познанието ни за българо-хърватските отношения през вековете като част от културното наследство на Обединена Европа.

Тесните връзки между българските и хърватските учени хуманитаристи също дават щедри плодове, защото възникват и черпят сила от братските взаимоотношения на двата народа още от епохата на националното възраждане. Съвсем закономерно и логично на тази основа в ИБЦТ (до 2009 г. – Институт за балканистика) се заражда научен интерес към хърватската история и култура и към българо-хърватските отношения през вековете. Заслугата на първопроходник по право и по достойнство се пада на доц. д-р Румяна Божилова, която от началото на 80-те години на ХХ в. посвети своите интереси, труд и енергия изцяло на това научно поприще (вж. [2], [3], [13]). Именно нейните задълбочени изследвания и установени контакти с хърватски колеги дават възможност с течение на годините в ИБЦТ да се роди и развие една уникална школа по хърватистика, чиито научни резултати днес с гордост представяме.

Всичко това нямаше да стане възможно, ако научните интереси на доц. д-р Румяна Божилова не бяха посрещнати със същата отзивчивост и колегиална подкрепа от проф. д.и.н. Анте Гулин, ръководител на Отделението за исторически науки при Института за исторически и обществени науки към ХАНИ. Така през 1998 г. проектът „Извори, студии и помагала за хърватската история от VII до XIX век“ се превърна в институционална основа за развитието на научните връзки между учените хуманитаристи от двете академии. Оттогава приблизително през две години при обменено гостуване се организират съвместни българо-хърватски научни конференции, чиито материали са публикувани в сборници. Така бяха създадени и трите основни традиции, върху които през годините се разгърна сътрудничеството на учените

от двете страни: равнопоставеността на езиците, многообразието на темите и разширяването на човешкия и институционалния потенциал. В духа на Кирило-Методиевата идея, исторически присъща на двата народа, докладите се представят на езика, на който са създадени. Разширяването на тематичните кръгове съпътства всяка конференция и отразява богатството на историческите и културните връзки между двата народа. Привличането на нови участници разширява колегиалната основа на научното сътрудничество и осигурява възможност за среща на различни гледни точки и обмен на идеи.

На тази основа през 2007 г. в рамките на Спогодбата за научно сътрудничество и обмен между БАН и ХАНИ се роди още един съвместен проект на тема „Приносът на интелектуалните и духовните елити в България и Хърватия за езиковото и културното многообразие на Европа“. Негов основател и ръководител от българска страна беше проф. д.ф.н. Лилия Кирова от ИБЦТ, която намери равностоен партньор в лицето на проф. д.ф.н. Хървойка Миханович-Салопек от Института за история на хърватската литература, театър и музика към ХАНИ. Учените от този проект всъщност още от самото начало на българо-хърватското научно сътрудничество са неизменни участници в българо-хърватските конференции и автори на студии и статии в съвместните сборници.

През 2009 г. ръководството на проекта „Извори, студии и помагала за хърватската история от VII до XIX век“ от българска страна беше поето от проф. д.и.н. Светлозар Елдъров. През следващата година и от хърватска страна беше излъчен нов ръководител в лицето на проф. д.и.н. Дамир Карбич, новия ръководител на Отделението за исторически науки. По взаимно съгласие проектът беше продължен под името „Българи и хървати в Югоизточна Европа от VII до XX век“. Приблизително по същото време промяна настъпи и в проекта „Приносът на интелектуалните и духовните елити в България и Хърватия за езиковото и културното многообразие на Европа“, чието ръководство от българската страна беше поето от доц. д-р Антоанета Балчева. Традицията на най-тясно взаимодействие между двата проекта продължава и до днес и отразява интердисциплинарния характер на академичното сътрудничество между българските и хърватските учени хуманитаристи.

Тук трябва да се отбележи, че ИБЦТ е единственият институт, който има проекти и развива реално сътрудничество по линия на споразуменията между БАН и ХАНИ¹.

Равносметката за дейността на двата проекта по Спогодбата за научно сътрудничество и обмен между БАН и ХАНИ през изминалите 20 години е най-доброто и обективно свидетелство за постигнатото от университетската школа по хърватистика в ИБЦТ. Досега са издадени 11 сборни-

¹ Тук трябва да се допълни, че през 2011 г. ИБЦТ сключи рамков договор за сътрудничество с Хърватския институт за история в Загреб, който е извън системата на ХАНИ.

ка от съвместните научни конференции, които съдържат 226 студии и статии с общ обем от над 3800 страници – една истинска енциклопедия на политическите, културните и стопанските взаимоотношения между двата народа. Със същите параметри се измерва и научната продукция на учените от ИБЦТ, които през годините са участвали и участват в двата българо-хърватски проекта. Тяхната авторска библиография е представена от 12 монографии, 173 студии и статии, 17 превода и редица други публикации. Още по-важното е, че двата проекта станаха носители и на други инициативи, като изложби, концерти, публични беседи и медийни изяви, които допринасят за взаимното опознаване и културно обогатяване на двата народа. Такава е същността на нашата научна мисия – да обогатяваме познанието ни за българо-хърватските взаимоотношения през вековете като част от културното наследство на Обединена Европа.

През последните 150 години учените от двете страни, макар и с различна интензивност, проявяват определен интерес към отделни теми и личности от Средновековието, Османския период, новото и най-новото време. Поради изключително важната роля на епископ Йосип Юрай Щросмайер (1840–1905) за развитието на отношенията между двата народа съвсем естествено неговата личност и дело са сред най-третираните и най-рано застъпени теми (вж. напр. [17]: 82–97, [18]: 77–78, [19]: 1–71, [12]: 247–288). Той е основател на Южнославянската академия в Загреб (днес Хърватската академия на науките и изкуствата – ХАНИ) през 1867 г. и на Загребския университет през 1874 г. Джаковско-Босненският и Сремски епископ е една от най-авторитетните личности на Европейския югоизток през втората половина на XIX в. Делото на Щросмайер и неговата подкрепа към българите преди и след Освобождението са в основата на българо-хърватските връзки в ново и най-ново време, а заради тях той още през 1884 г. е приет за почетен член на Българското книжовно дружество (днес Българска академия на науките – БАН).

Образът на Щросмайер, дълбоко и трайно отпечатан в съзнанието на тогавашните българи, блести с такава ослепителна светлина, че понякога не ни позволява да забележим и други, не толкова ярки и по-малко известни хърватски приятели на България, или някои значими, но не много популярни страници от историята на българо-хърватските отношения през вековете. Едно от щастливите изключения се отнася до връзките на България и българските земи с Дубровник, официално установени през 1230 г. по времето на цар Иван Асен II. Още в междувоенния период по тази тема работят известните български учени Иван Сакъзов и Иван Дуйчев (вж. [14], [23]). По-късно техните изследвания намират продължение в публикациите на съвременни автори като Йоана Списаревска и Екатерина Вечева (вж. напр. [15]: 76–93, [16]: 9–40, [8]). Интерес, макар и по-малък, е проявяван и към други теми от историята на двустранните връзки, като например към приноса на българските и хърватските католически деятели.

През изминалия ХХ в., в ограничен обхват, се осъществяват контакти между български и хърватски историци и други учени-хуманисти в рамките на отношенията между България, от една страна, и „първа“ и „втора“ Югославия, от друга. За съжаление те не се развиват при особено благоприятни условия предвид почти перманентното напрежение между двете държави.

Сътрудничеството между български и хърватски учени, както и изследванията върху двустранните отношения и връзки, навлизат в нов етап през 90-те години на миналия век. Неговото съдържание е обусловено от променената обстановка след края на Студената война и началото на демократичните промени в Източна Европа. След разпадането на СФР Югославия на картата на полуострова се появява нова държава – Република Хърватия, която ясно заявява своите национални приоритети, включително и в изследванията на миналото. И двете държави имат обща външнополитическа ориентация, насочена към интеграция в Европейския съюз. В крайна сметка и двете държави през 2007 и 2013 г. съответно стават негови членки. Новият етап се характеризира с интензифициране на връзките между учените от двете страни, с разширяване на изследваната тематика и умножаване на проявите и съвместните издания.

Тук е необходимо да се има предвид, че разграничението на двата проекта в ИБЦТ е по-скоро формално и административно. Няма конференция или сборник, в който да не са участвали представители и на двата научни екипа. Това е естествено и логично, защото тясното взаимодействие между тях най-пълно отразява интердисциплинарния характер на уникалната академична школа по хърватистика в ИБЦТ. В тази връзка трябва да се изтъкне също и благородната подкрепа, която бе оказвана на изследванията на българо-хърватските взаимоотношения в ИБЦТ от различни организации и институции от двете страни. Едва ли могат да се изброят всичките, но сред тях безспорно важна роля играе Хърватско-българското дружество със седалище в Загреб, което е възстановено през 1992 г. след половинвековно прекъсване. Наред с авторитетните хърватски учени и общественици трябва да се спомене специално активната роля, която играе и членът на това дружество г-н Рашко Иванов, председател на Националната общност на българите в Хърватия.

Ето накратко как протичат българо-хърватските научни форуми през последните 20 години.

I. Първият двустранен научен форум е българо-хърватската конференция „Българи и хървати през вековете. Андрия Качич Миошич и българите“, проведена на 28 май 1998 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Тази конференция е организирана още преди официализирането на съвместния проект между Института по балканистика при БАН и Отделението за исторически науки към ХАНИ,

но изиграва важна роля за по-нататъшното развитие на проекта и привличането на учени от други институции. От хърватска страна това са Лексикографският институт в Загреб, представен от директора му академик Далибор Брозович; Матица хърватска – от председателя ѝ академик Йосип Братулич, Философският факултет на Загребския университет – от декана проф. Стипе Ботица. От българска страна, освен учени от Института по балканистика, участват колеги от Института за история при БАН и Софийския университет. Изнесени са 12 доклада, разпределени в три тематични кръга: българо-хърватски взаимоотношения през вековете, Андрия Качич Миошич и южните славяни и Андрия Качич Миошич и проблемите на езика, фолклора и литературата. Сборникът с докладите от конференцията е издаден през 2000 г. от името на Института за балканистика при БАН и Историческия факултет на Софийския университет под редакцията на Румяна Божилова, Весела Димова и Снежана Ракова от Института по балканистика и с основание се приема като първия том от дългата поредица сборници, посветени на българо-хърватските научни конференции.

II. На следващата година (18–20 юли 1999 г.) в Дубровник се провежда Втората българо-хърватска конференция на тема „Отношенията на хървати и българи от X до XIX век (с особен поглед върху времето на Дубровнишката република)“. Организатори са Хърватско-българското дружество в Загреб, Институтът за обществени науки „Иво Пилар“ в Загреб, Загребският университет, Международният център на хърватските университети в Дубровник, Дипломатическата академия на Министерството на външните работи на Република Хърватия и Посолството на Република България в Загреб. Изнесени са 20 доклада, които – както подсказва и подзаглавието на конференцията – са посветени на взаимоотношенията между средновековната българска държава и Дубровнишката република. Освен това има и доклади за новото време, като например докладите на Румяна Божилова и Анте Гулин за живота, делото и научните приноси на Франьо Рачки. През 2003 г. материалите от конференцията са публикувани в сборник, издаден от Хърватско-българското дружество в Загреб. В редакционния екип влизат Далибор Брозович, Йосип Братулич, Рашко Иванов, Анте Гулин, Зоран Ладич и Дамир Карбич, а главен и отговорен редактор е Анте Гулин със заместник Зоран Ладич.

III. Трета българо-хърватска конференция се провежда на 20–22 май 2001 г. в София под общата тема „Българи и хървати през вековете“ с три подтеми: „Глаголическа традиция на българи и хървати“; „Дубровник, католицизмът и българите“; „Културни и политически връзки между българи и хървати“. Изнесени са 23 доклада, като освен учените от Института за балканистика и Отделението за исторически науки, които са основните носители и организатори на българо-хърватското научно сътрудничество, и техните традиционни партньори от

при предишните конференции, виждаме да се включват и колеги от други научни звена, като Института по изкуствознание и Кирило-Методиевския научен център при БАН, Новия български университет, Националната библиотека „Кирил и Методий“ и др. Сборникът е публикуван през 2003 г. като издание на Института по балканистика под редакцията на Румяна Божилова, която го е посветила на 175-годишнината от рождението на д-р Франьо Рачки. Тъй като сборникът излиза от печат малко преди сборника от конференцията в Дубровник, Румяна Божилова го е означила като Т. 2, но хронологията и логиката изискват той да се смята за третия том на поредицата.

IV. Четвъртата българо-хърватска конференция е организирана в Загреб на 27–28 октомври 2003 г. на тема „Хърватско-български отношения през XIX и XX век“. Заседанията се провеждат във Възрожденската зала (Препородна дворана) на Народния дом в Загреб. Изнесени са 24 доклада, които по вече създадената традиция и по историческата логика обхващат периода от Средновековието до новото и най-новото време. Кръгът от теми и участници все повече се разширява – от проблемите на литературата и изобразителното изкуство през религията и образованието до отражението на Балканските войни сред хърватското общество. Докладите са публикувани през 2005 г. от името на Хърватско-българското дружество и под редакцията на Далибор Брозович, Йосип Братулич, Рашко Иванов, Зоран Ладич и Катица Брайкович, с главен и отговорен редактор Йосип Братулич и заместник Рашко Иванов. Забелязва се тенденцията към оформянето на едно ядро от български и хърватски учени, които трайно присъстват в съвместните научни форуми, организирани преди и след това.

V. Пета българо-хърватска конференция под наслов „Българи и хървати в Югоизточна Европа от VII до XXI век“ се провежда в София на 3–4 юни 2005 г. Изнесени са 18 доклада, публикувани през 2006 г. под редакцията на Румяна Божилова и като издание на Института по балканистика. В предговора тя представя съдържанието на сборника така: „Интересът ни към по-широкото историческо пространство и време определи както разноликата тематика на изнесените доклади, така и значимостта на разглежданите в тях проблеми: за мястото на България в хърватската историография и за ролята на историографията в процеса на взаимното опознаване на българи и хървати, за глаголическата традиция у двата народа, за тяхното отношение към славянството и към идеята за южнославянско единение, към Европа и към Балканите, за общото и специфичното в културното развитие на българи и хървати, както и за неизвестни или недобре осветлени досега моменти от научните, културните и политическите отношения между тях“.

VI. Шестата българо-хърватска конференция на тема „Хърватско-български отношения през XIX и XX век“ е организирана в Загреб на 24–26 септември 2007 г. от Хърватско-българското дружество в Загреб

със съдействието на Задарския университет. По организационни причини, тъй като по същото време в Риека се провежда друга конференция, представителите на Отделението за исторически науки не успяват да се включат, както и част от българския екип. Изнесени са 17 доклада, сред чиито автори освен познати ветерани на българо-хърватското научно сътрудничество като академик Йосип Братулич, академик Далибор Брозович, професор Драгутин Павличевич, виждаме и нови имена от Института за хърватска история, Задарския университет и др. По технически или други причини сборникът е публикуван едва през 2012 г. от Хърватско-българското дружество с главен и отговорен редактор академик Йосип Братулич, който е и автор на предговора. В организацията на тази конференция, както и на предишните два форума в Загреб, активна роля играе Рашко Иванов, председател на Националната общност на българите в Хърватия и член на Хърватско-българското дружество в Загреб.

VII. Седмата българо-хърватска конференция „Държава, общество и култура на българи и хървати от средните векове до днес, VII–XXI век“ се провежда в София на 5–9 юни 2008 г. Изнесени са 25 доклада. Участниците в подписания една година по-рано проект „Приносът на интелектуалните и духовните елити в България и Хърватия за езиковото и културното многообразие на Европа“, неизменни сътрудници и автори в представените досега и предстоящите българо-хърватски конференции и сборници, вече са отразени със самостоятелен панел. Сборникът с докладите е издаден през 2009 г. под научната редакция на Румяна Божилова и е със съставители Румяна Божилова, Лилия Кирова, Ирина Огнянова и Антоанета Балчева. Това е един от най-интересните и съдържателни сборници от поредицата, но това, което го прави особено ценен, е библиографията на подпредседателя на Матица Хърватска Стейпан Сучич, отразяваща присъствието на България и българите в хърватската книжнина, което наброява 300 заглавия. През същата година, поради излизането на доц. д-р Румяна Божилова в пенсия, проф. д.и.н. Светлозар Елдъров поема отговорността да ръководи започнатия от нея проект.

VIII. Осмата българо-хърватска конференция „Хървати и българи през столетията: история, култура, изкуство и език“ беше организирана в Загреб и Джаково, на 23–24 септември 2010 г. Заседанията се провеждат в тържествената зала на Хърватската академия на науките и изкуствата. Изнесени са 19 доклада, публикувани в сборник през 2013 г. под редакцията на Дамир Карбич и Тихана Луетич. Редакционният съвет на сборника се състои от академик Томислав Раукар, Румяна Божилова, Анте Гулин, Светлозар Елдъров, Дамир Карбич, Зоран Ладич, Тихана Луетич и Ирина Огнянова. Междувременно, след пенсионирането на проф. Анте Гулин през 2010 г., ръководството на проекта от хърватска страна е поето от проф. Дамир Карбич, новия директор на Отделението за исторически науки. По взаимно съгласие бе продължен старият про-

ект под ново име, което по-пълноценно отразява неговото съдържание – „Българи и хървати в Югоизточна Европа от VII до XX век“.

IX. Деветата българо-хърватска конференция на тема „Хървати и българи през вековете: война и мир“ се проведе на 21 юни 2012 г. в София със съдействието на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В нейната работа взеха участие 15 хърватски учени от различни институти на Хърватската академия на науките и изкуствата и Загребския университет и 12 български учени от Института за балканистика с Център по тракология и Института за исторически изследвания при БАН, Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Югозападния университет „Неофит Рилски“ в Благоевград, Военната академия „Г. С. Раковски“ и Националния исторически музей. Темите на докладите варират от епохата на Средновековието през Възраждането до Втората световна война, като развиват основната тема на конференцията в разностранните аспекти на отражението на войните в обществото, политиката, културата и пр. В самостоятелен тематичен кръг се откриха докладите за Балканската война, чиято 100-годишнина се честваше тогава.

X. Тази конференция беше последната, в която с доклад участва основателката на проекта от българска страна доц. д-р Румяна Божилова. Някак си естествено възникна идеята нейният 75-годишен юбилей, който вече приближаваше, да бъде отбелязан с подобаващ сборник от студии и статии. Една отлична и символична възможност за това се откри през 2015 г., когато Институтът за балканистика организира „Юбилейна седмица на епископ Йосип Юрай Щросмайер и българо-хърватските научни и културни връзки по случай 200-годишнината от рождението му (1815–2015)“. Със съвместното участие на двата проекта тогава се състояха две конференции на същата тема. Едната беше на 10 юни в Големия салон на БАН под патронажа на вицепрезидента на Р България г-жа Маргарита Попова. Тогава се откриха и две изложби – едната подготвена от екип на двата проекта, а другата от Градската община на Джаково, катедралната столица на епископ Й. Ю. Щросмайер. На 11 февруари в Института за балканистика се проведе друга конференция, в която бяха изнесени 15 доклада. Четири от докладите от първата конференция бяха публикувани в годишното издание на нашия институт „Балкани“, чиято книжка бе с тематичен фокус „Епископ Щросмайер и Югоизточна Европа“. Останалите доклади, към които присъединихме материалите от IX българо-хърватска конференция и изпратените от нашите хърватски колеги специално за целта текстове, оформиха сборник в чест на 75-годишнината на Румяна Божилова под наслов „Българо-хърватски политически и културни връзки през вековете“.

XI. На 6 юни 2017 г. в Големия салон на БАН с научна конференция, представяне на сборник и изложба на тема „Българи и хървати през вековете: Равносметката“ беше чествана 20-годишнината от подпис-

ването на Двустранната спогодба за научно сътрудничество и обмен между БАН и ХАНИ. Конференцията беше открита от директора на Института за балканистика с център по тракология проф. д.и.н. Александър Костов, който представи сборника „Българи и хървати през вековете: Равносметката“, а участниците в българо-хърватското научно сътрудничество бяха приветствани от заместник-председателя на БАН чл.-кор. Васил Николов, от посланичката на Р Хърватия г-жа Лйерка Алайбег и от ръководителите на партньорските институти от ХАНИ. Проф. Елдъров и доц. Балчева представиха научните резултати на ръководените от тях проекти, изнесоха се и доклади за първопроходника на българо-хърватските научни връзки доц. д-р Румяна Божилова. След конференцията беше открита изложба, която представя част от научните изследвания и снимки от проведените научни форуми.

ХІІ. На 2 октомври 2017 г. в Загреб се откри провежданият за двадесет и първа поредна година съвместен научен форум в рамките на процеса за сътрудничество между Института за балканистика с център по тракология към БАН и Института за исторически и социални науки и Института по литература, театър и музика към Хърватската академия на науките и изкуствата. Организираната конференция тази година бе под мотото „Хърватски и български културни деятели в Загреб“. Приветствия към участниците отправиха посланик Тая Димитрова, председателят на ХАНИ, акад. Звонко Кусич, акад. Йосип Братулич, проф. д.и.н. Дамир Карбич, проф. д.и.н. Светлозар Елдъров, проф. д.ф.н. Хървойка Миханович-Салопек и доц. д-р Антоанета Балчева.

В рамките на форума, който се проведе в периода 2–4 октомври 2017 г., с представяне на авторски публикации по темата от българска страна участваха Светлозар Елдъров, Антоанета Балчева, Ирина Огнянова, Людмила Миндова, Марияна Стамова и Ивайло Начев от Института за балканистика с Център по тракология към БАН, Николай Кочанков от НИМ, София, Милена Георгиева, Институт по изкуствознание към БАН, Наум Койчев от Софийския университет и Диана Гласнова, главна редакторка на сп. „Родна реч“, издавано от Дружеството на Българското национално малцинство в Хърватия. През 2018 г. в Загреб предстои издаването на тематичен сборник „Hrvatski i bugarski kulturni djelatnici u Zagrebu“ със статии на участниците във форума.

Проведените досега 12 съвместни българо-хърватски конференции дават основание за една междинна равносметка. В количествен план може да се отчете, че в тях общо са участвали близо сто учени от двете страни, като част от тях са представяли доклади повече от веднъж или по няколко пъти. С най-многобройни участия са Румяна Божилова, Анте Гулин, Светлозар Елдъров, Антоанета Балчева, Йосип Братулич, Иван Божилов, Хървойка Миханович-Салопек, Саня Вулич, Лилия Кирова, Людмила Миндова, Николай Кочанков, Сузана Лечек и др. Според оценката на научната общност тези студии и статии представляват

една истинска уникална и оригинална енциклопедия на българо-хърватската взаимност през вековете (вж. [2], [3], [4], [5], [6], [7], [20], [21], [22], [24], [10]). Темите, които са разгледани на конференциите, не само задълбочават изследванията във вече традиционни области (делото на Щросмайер, Дубровник, католиците), но и допълват познанията ни относно по-малко проучвани досега проблеми и личности, както от историята на двустранните връзки, така и от развитието на двете страни, на Балканите и на Европа като цяло. В споменатите конференции най-активно участват сътрудниците от ИБЦТ, при това не само участниците в двата проекта, но и мнозина други колеги, в сътрудничество с мнозина утвърдени специалисти от други институции (вж. [11], [9])².

Освен в съвместните конференции и сборници, участниците в проектите „Българи и хървати в Югоизточна Европа от VII до XX век“ и „Приносът на интелектуалните и духовните елити в България и Хърватия за езиковото и културното многообразие на Европа“ популяризират историческите връзки между българи и хървати през вековете и чрез участие в други научни форуми в България, Хърватия и трети страни, чрез публикацията на монографии, студии и статии, преводни и документални публикации, чрез лекции пред студенти, беседи пред обществеността и в медиите. От българска страна най-активни на това поприще са Румяна Божилова, Светлозар Елдъров, Лилия Кирова, Антоанета Балчева, Ирина Огнянова и Людмила Миндова, чиито монографии и други публикации бяха представени и в изложбата.

Повишаващият се интерес сред учените от ИБЦТ към хърватската тематика от края на 90-те години на миналия век насетне съвсем естествено води и до разширяване на сътрудничеството с колегите от ХАНИ и на обхвата на изследваните теми. Намерен е и нов партньор в лицето на Института за хърватска литература, театър и музика в Загреб. От 2007 г. съвместната научна дейност между двата академични центъра се осъществява в рамките на вече споменатия проект „Приносът на интелектуалните и духовните елити в България и Хърватия за езиковото и културното многообразие на Европа“. Реализацията му през последните осем години обединява изследователската дейност на българските и хърватските учени в областта на културологичното, литературно-историческото, респективно филологическото съпоставително проучване на българо-хърватските отношения през вековете. Желанието на научните му ръководители проф. д.ф.н. Лилия Кирова, проф. д.ф.н. Хървойка Миханович-Салопек и доц. д-р Антоанета Балчева (от 2010 г.) е да се надградят завоювалите авторитет двустранни проучвания с едно по-детайлно вглеждане върху мястото и ролята на интелектуалните ни елити в духовната карта на Стария континент.

² За съжаление поради липса на място тук не можем да изброим имената на всички учени, които се занимават със споменатата проблематика.

Осъществяването на така поставените цели преминава през проведените конференции и кръгли маси съвместно с другия проект, множество тематични изложби и 4 концерта на Българо-хърватското музикално приятелство в рамките на разменени гостувания с участието на учени и изпълнители от двете страни. Широката палитра от съвместни научни прояви включва както общите научни форуми, проведени през годините заедно с участниците от другия проект на ИБЦТ, така и следните три самостоятелни конференции:

1. „Изтъкнати хърватски и български интелектуалки в науката и изкуството“ (Загреб, 28 септември 2009 г.) под егидата на Института за история на хърватската литература, театър и музика (ХАНИ) съвместно с Хърватския паневропейски съюз, чийто главен организатор бе проф. д.ф.н. Хървойка Миханович-Салопек.

2. „Европа в културното и политическо битие на българи и хървати“ (София, 18 май 2011 г.), проведена в ИБЦТ с участието на учени от ХАНИ, Института за обществени науки „Иво Пилар“ в Дубровник, БАН, Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и други сродни институции.

3. „Традиции, постижения и перспективи пред балканската културология“ (София, 18–19 юни 2014 г.), посветена на 50-годишнината от основаването на ИБЦТ.

Резултат от реализацията на проекта са и излезлите досега от печат сборници в София и Загреб (вж. [25], [1]). Публикуваните в тях студии и статии на проф. Л. Кирова, проф. Хървойка Миханович-Салопек, проф. Винице Лупис, проф. Алойзие Просоли, доц. А. Балчева и доц. Л. Миндова, д-р Гордана Лако и други колеги от двете страни са фокусирани върху емблематични за България и Хърватия личности, събития и артефакти с конкретен принос за духовното многообразие на Стария континент.

По покана на Хърватския паневропейски съюз (HPEU, Hrvatska paneuropska unija) и на Министерството на външните работи и европейските въпроси на Р Хърватия, на 3 октомври, 2017 г. в Тържественния салон на Хърватския паневропейски съюз в присъствието на акад. Мислав Йежич, председател на HPEU, Невенка Некич, заместник председател на HPEU, видни учени и общественици доц. д-р Антоанета Балчева изнесе лекция, обобщаваща постигнатите досега резултати от съвместната научна дейност, на тема: „Bugari i Hrvati kroz stoljeća i bilateralne hrvatsko-bugarske suradnje“.

Към чисто научната дейност и сътрудничеството трябва да се добавят и множество други съпътстващи прояви, като тематичните изложби или концертите на Българо-хърватското музикално приятелство, осъществени в рамките на разменени гостувания с участието на учени и изпълнители от двете страни. По време на организираната

през февруари 2015 г. от ИБЦТ юбилейна седмица, посветена на 200-годишнината от рождението на епископ Й. Ю. Щросмайер, особен интерес предизвика тържествената меса в католическата катедрала „Св. Йосиф“, отслужена от монсеньор Джуро Хранич, архиепископ и митрополит на Джаковачко-Осиечката епархия, монсеньор Георги Йовчев, епископ на Софийско-Пловдивската епархия, и монсеньор Христо Проиков, Апостолически екзарх и председател на Епископската конференция на Католическата църква в България. Литургията бе последвана от възпоменателен концерт в прослава на епископ Й. Ю. Щросмайер, изнесен от мъжкия ортодоксален ансамбъл „България“ с диригент Валентин Бобевски и органиста Янко Маринов. Специално за юбилейната седмица общината на гр. Джаково (Хърватия) предостави на ИБЦТ тематичната изложба „Й. Ю. Щросмайер – градителят“, открита от заместник-кмета на гр. Джаково – проф. Мирко Чурич. На повече от 20 платна бяха експонирани архитектурни забележителности от Хърватия, инициирани и изградени с духовната и материална подкрепа на епископ Й. Ю. Щросмайер.

Традиционните научни и културни срещи между колегите от двете страни в съзвучие с интердисциплинарния проект „Приносът на интелектуалните и духовни елити в България и Хърватия за езиковото и културно многообразие на Европа“ са допълнително обогатени от проведените вече няколко фестивала на българо-хърватското музикално приятелство. Началото е положено още през 2009 г., когато България е поканена да открие фестивала за средновековна музика „Двиград“, чийто основател и дългогодишен ръководител е проф. Алойзие Просоли. Камерният хор за ортодоксална музика „България“ с ръководител Валентин Бобевски и Камерната формация за църковнославянска музика „Децата на Орфей“ с диригент Венеция Караманова пеят под открито небе сред руините на базиликата „Св. София“. Не по-малък интерес предизвикват и изпълненията на Иван Падовац и Марина Латин, изнесли концерт в София през 2011 г. Значима следа в поредицата от събития, посветени на културната взаимност между двата народа, остави и проведеният през 2014 г. концерт в католическата катедрала „Св. Йосиф“, която отвори вратите си за изтъкнатите изпълнители на църковна музика – солистката Елена Чилаш, органиста Марио Пензар и мъжкия ортодоксален ансамбъл „България“ с диригент Валентин Бобевски. Участниците поднесоха на публиката амбициозен репертоар от църковно-православна, ренесансова и барокова музика, стигайки и до по-съвременни композиции.

Всички тези изяви придават допълнително богатство на широката интердисциплинарна проблематика на академичните изследвания, осветляващи двустранните културни взаимоотношения.

Традиционното сътрудничество между двата проекта в ИБЦТ, което е съпътствало тяхната дейност през годините, най-ярко проличава

при организацията и осъществяването на Юбилейната научна седмица „200-години от рождението на епископ Йосип Юрай Щросмайер и българо-хърватските научни и културни връзки“ през 2015 г. и особено при представянето на сборника със студии и статии от тази среща на следващата година в Хърватия.

По покана на Хърватския исторически институт и Дружеството на хърватските писатели на 8 и 9 април 2016 г. в Джаково и Осиек, Република Хърватия, гостуваха представители на двата проекта. Беше представен сборникът „Българо-хърватски политически и културни отношения през вековете“, посветен на 75-годишнината на доц. д-р Румяна Божилова – изтъкнатия учен и основател на академичното сътрудничество на ИБЦТ с хърватски научни институти, както и новият брой на периодичното научно издание „Балкани“ с тематичен фокус „Йосип Юрай Щросмайер и Югоизточна Европа“. И двете издания са свързани с организираната през миналата година от ИБЦТ Юбилейна научна седмица в чест на епископ Йосип Юрай Щросмайер и българо-хърватските научни и културни връзки. Домакини на събитието бяха градската управа на Джаково, Джаковско-Осиечката архиепископия и новоосновеният клон на Хърватската академия на науките и изкуствата в Джаково, а гостуването на българската научна делегация в състав проф. д.и.н. Светлозар Елдъров, доц. д-р Антоанета Балчева и доц. д-р Ирина Огнянова съвпадна с отбелязването на 111-та годишнина от смъртта на Щросмайер. Инициатор и главен организатор на научните прояви в двата града беше проф. д-р Злата Живакович-Керже, представител на клона на Хърватския институт за история в Осиек.

Първото представяне се състоя на 8 април в Музея-паметник „Йосип Юрай Щросмайер“ в Джаково. То беше уважено с присъствието на Джаковско-Осиечкия архиепископ д-р Джуро Хранич, заместник-кмета проф. Мирко Чурич, председател на Дружеството на хърватските писатели – секция Славонско-баранско-сремска, и ректора на Богословския факултет и председател на новоосновения академичен клон проф. д-р Перо Арачич, член-кореспондент на Хърватската академия на науките и изкуствата. Събитието привлече интереса на изявени балканисти и университетски преподаватели, студенти и докторанти, издатели, представители на държавни и общински структури, научни и културни институции. В уводното си слово проф. П. Арачич подчерта приноса на Щросмайер за реализирането на универсалната идея за европейско духовно равновесие, в която ключова роля имат българо-хърватските отношения, и изрази надежда двустранното академично сътрудничество между БАН и ХАНИ да бъде надградено с нови съвместни научни и културни изяви. Основание за тези мисли дава включената в двата сборника проблематика, която се вписва в целите и задачите на успешно развиваните в ИБЦТ българо-хърватски проекти. По-детайлно върху разностранната тематика, фокусирана около

редица аспекти на българо-хърватските научни и културни връзки, се спряха проф. Св. Елдъров, проф. З. Живакович-Керже, доц. А. Балчева и доц. И. Огнянова. Публиката беше запозната и с фестивалите на българо-хърватското музикално приятелство, за които говори проф. Алойзие Просоли – основател и дългогодишен ръководител на фестивала за средновековна музика „Двиград“.

В ранния следобед на същия ден българските учени гостуваха в Средното професионално училище „Антун Хорват“ в Джаково. Учениците бяха подготвили презентация, озаглавена по имената на националните химни на двете държави „Мила Родино“ и „Ліјера паџа domovino“, която представяше българската история през погледа на хърватските средношколци. Гостите отговориха на редица въпроси за миналото и настоящето на България и актуалното състояние на българо-хърватските научни и културни връзки.

Вечерта на 8 април в катедралния храм „Св. Петър“ в гр. Джаково бе отслужена тържествена литургия в чест на годишнината от смъртта на Щросмайер. Архиепископ Джуро Хранич официално приветства българската делегация, а след службата ѝ предостави възможност да поднесе цветя пред паметната плоча на големия радетел на българо-хърватското приятелство.

На 9 април изданията на ИБЦТ бяха представени и в Осиек. Срещата с представителите на културната и научната общност в града се състоя в клуба „Книжара Нова“ на университетската книжарница в града. В последвалата дискусия Станислав Марианович, почетен професор на Университета в Осиек, изказа своето задоволство от заявления от българските учени интерес към делото и духовното наследство на Щросмайер, както и към проучванията на културния обмен между българските и хърватски елити, обогатили духовната биография и жизненост на Стария континент.

Гостуването на българските учени в Джаково и Осиек и организирани научни и културни прояви бяха широко разгласени от хърватските медии чрез публикации в над десет електронни сайта и регионалния вестник на Осиек, а Радио „Джаково“ в три последователни предавания излъчи пълен запис на представянето в града на Щросмайер.

Сборникът „Българо-хърватски политически и културни отношения през вековете“, посветен на 75-годишнината на доц. д-р Румяна Божилова, беше представен и на 3 октомври 2016 г. в тържествената зала на академичната библиотека на ХАНИ с участието на хърватските партньори на двата проекта. Символичното в случая беше, че след това българските и хърватските учени взеха участие в работата на Петия конгрес на хърватските историци, проведен от 5 до 8 октомври в Задар. Това равнопоставено колегиално сътрудничество най-добре илюстрира духа на българо-хърватските научни връзки през последните 20 години.

В заключение трябва да се отбележи безспорният и всепризнат принос на учените от ИБЦТ за по-систематичното и пълноценно изследване на българо-хърватските връзки, както и на други общобалкански проблеми, свързани с историята на двата народа. Дори това кратко описание на приятелството и съвместната дейност между учените от двете държави ясно говори за много важните резултати, които нашето сътрудничество е дало в продължение на много години обща работа. И тук се налага от само себе си още един извод. Сътрудничеството между ИБЦТ и неговите хърватски партньори и техните учени така се разрасна, че може да послужи за пример и на други институти от БАН и ХАНИ да обединят усилията си за съвместни изследвания. В резултат от усилията на сътрудниците си през последните две десетилетия ИБЦТ заслужено се утвърди като координатор и организатор на проекти и форуми, посветени на историята на българо-хърватските връзки в миналото и в наши дни.

Литература

- [1] Балчева, А. (Съст.) *Европа в културното и политическо битие на българи и хървати*. София, Институт за балканистика с Център по тракология, 2014, 278 с.
- [2] Божилова, Р. *Хърватското националноосвободително движение през погледа на българите (1878–1914)*. София, БАН, Институт за балканистика, 1988.
- [3] Божилова, Р. *История на Хърватия*. София, „Абагар“, 1998.
- [4] Божилова, Р., Димова, В., Ракова, С. (Ред.) *Българи и хървати през вековете. Андрия Качич Миошич и българите*. Конференция, проведена в Софийския университет „Свети Климент Охридски“ на 28.05.1998. София, „Гутенберг“, 2000, 158 с.
- [5] Божилова, Р. (Ред.) *Българи и хървати през вековете*. Материали от конференцията, проведена в София (20–22 май 2001), София, ИК „Гутенберг“, 2003, 312 с.
- [6] Божилова, Р. (Ред.) *Българи и хървати в Югоизточна Европа VII–XXI в.* Материали от конференцията, проведена в София (3–4 юни 2005 г.). София, ИК „Гутенберг“, 2006, 422 с.
- [7] Божилова, Р., Кирова, Л., Балчева, А., Огнянова, И. (Съст.) *Държава, общество и култура на българи и хървати VII–XXI век*. Материали от конференцията, проведена в София (5–9 юни 2008 г.). София, ИК „Гутенберг“, 2009, 536 с.
- [8] Вечева 1982 : Вечева, Ек. *Търговските връзки на Дубровник с българските земи (XV–XVIII век)*. София, БАН, Институт за история, 1982.
- [9] Гешева, Й. *Фамилия графове Пеячевич между легендите и реалността (втората половина на XVII–XX век)*. Историко-генеалогично изследване. София, „Дю Мира“, 2012.
- [10] Елдъров, Св., Балчева, А. Огнянова, И., Миндова, Л. (Съст.) *Българо-хърватски политически и културни отношения през вековете*. Сборник в чест на 75-годишнината на Румяна Божилова. София, „Парадигма“, 2015, 500 с.
- [11] Кочанков, Н. *България и Независимата хърватска държава (1941–1944)*. София, „Херон Прес“, 2000.

- [12] Петров, П. Хр., Шишич, Ф. Кореспонденция на българи с Щросмайер – Рачки. // *Известия на Института за история*, 1967, т. 18, с. 247–288.
- [13] Радич, Ст. *Възродена България*. (Превод, предговор и коментар Р. Божилова). София, Македонски научен институт, 2012.
- [14] Сакъзов, Ив. *Стопанските връзки между Дубровник и българските земи през 16 и 17 столетия*. София, Министерство на търговията, промишлеността и труда, 1930.
- [15] Списаревска, Й. За правния режим на дубровнишките колонии в българските земи под османско владичество (XV–XVI в.). // *Исторически преглед*, 1973, № 2, с. 76–93.
- [16] Списаревска, Й. Дубровнишката колония в София през XV–XVI в. според новооткрити документи. В: *Из историята на търговията в българските земи XV–XVIII в.* София, БАН, 1978, с. 9–40.
- [17] Теодоров-Балан, Ал. Миладиновските песни и Щросмайер. // *Периодическо списание*, 1885, кн. XVI, с. 82–97.
- [18] Шишманов, Ив. Владика Щросмайер. Спомени от една лична среща. // *Български преглед*, 1899, V, кн. 6, с. 77–78.
- [19] Юринич, Ст. Йосиф-Юрай Щросмайер. // *СбНУ*, 1906–1907, XXII–XXIII, с. 1–71.
- [20] Bratulić, J., Ivanov, R. (Eds.) *Hrvatsko-bugarski odnosi u 19. i 20. stoljeću*. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa. Zagreb, 27.–28.X.2003. Zagreb, Hrvatsko-bugarsko društvo, 2005, 386 s.
- [21] Bratulić, J. (Ed.) *Hrvatsko-bugarski odnosi u XIX. i XX. stoljeću*. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Novom kampusu Sveučilišta u Zadru od 24.–26. rujna 2007. Zagreb, ITG Zagreb, 2012.
- [22] Gulin, A., Ladić, Z. (Eds.) *Odnosi Hrvata i Bugara od X. do XIX. stoljeća s posebnim osvrtom na vrijeme Dubrovačke Republike*. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa. Dubrovnik, 18.–20.VII.1999. Zagreb, Hrvatsko-bugarsko društvo, 2003, 250 s.
- [23] Dujcev, Iv. *Avvisi di Ragusa, documenti sull'imperio turco nel sec. XVII e sulla guerra di Candia*. Collection Orientalia Christiana, Roma, 1935.
- [24] Karbić, D., Luetić, T. (Eds.) *Hrvati i Bugari kroz stoljeća. Povijest, kultura, umjetnost i jezik*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Đakovu, 23.–24. rujna 2010. Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2013, 424 s.
- [25] Mihanović, H. (Ed.) *Istaknute hrvatske i bugarske intelektualke u znanosti i umjetnosti*. Zagreb, HAZU, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe, Odsjek za povijest hrvatske književnosti, 2011.